

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2004 рік
Випуск 8

Спеціальний :

Матеріали V Всеукраїнського
симпозіуму з проблем
аграрної історії

Редакційна колегія :

Кульчицький С.В. – доктор іст. наук, професор,
відповідальний редактор;
Морозов А.Г. – доктор іст. наук, професор,
заступник відповідального редактора;
Корновенко С.В. – канд. іст. наук, доцент,
відповідальний секретар;
Гоцуляк В.В. – доктор іст. наук, професор;
Даниленко В.М. – доктор іст. наук, член-кор.
НАН України;
Земзюліна Н.І. – канд. іст. наук, доцент;
Калініченко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Кравченко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Кузьмінський А.І. – доктор пед. наук, професор;
Лях С.Р. – доктор іст. наук, професор;
Марочко В.І. – доктор іст. наук, провідний наук.
співробітник;
Масненко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Моця О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАН
України;
Панченко П.П. – доктор іст. наук, професор;
Перехрест О.Г. – канд. іст. наук, професор ;
Ресніт О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАН
України;
Темченко А.І. – канд. іст. наук, доцент;
Чабан А.Ю. – доктор іст. наук, професор.

Редколегія висловлює
щире подяку

**Народній аграрній
партії України**

за сприяння
у підготовці випуску

Засновники – Інститут історії України НАН України,
Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України
від 12.06.2002 р. № 1-05/6 (Перелік № 10)
zareєстровано фаховим виданням з історії

Видається за рішенням Вченої ради
Черкаського національного університету
(протокол №1 від 30.08.2004 р.)

Видання здійснюється за організаційної підтримки
Наукового товариства істориків-аграрників та
Науково-дослідного інституту селянства

ISBN 966-7986-12-8

© Інститут історії України НАН України, 2004
© Черкаський національний університет, 2004
© Автори статей, 2004

ЗМІСТ

Аграрна історія в іменах

Капустян Г.Т. Слово про учителя	8
Данилов В.П. Сталінізм и советское общество	10
Кульчицький С.В. Місце Джеймса Мейса в українській історії	16
Тригуб П.М. М.Є.Ліванов – видатний український агроном останньої чверті XVIII ст.	21
Мойсієнко В.М. Життєвий шлях та громадсько-політична діяльність О.О.Русова	24
Василик І.В. Аграрні проекти Костя Левицького	27

Історіографія, джерелознавство та методологія досліджень аграрної історії

Морозова С.А. Відтворення природних умов давніх історичних часів: геополітичні аспекти	31
Ткачук-Ферков О.В. Середньовічна історія Закарпаття в оцінці уторських істориків XIX – початку XX ст.	32
Вінтонів О.О. Фільварок в умовах кризи феодального господарства та шляхи його відбудови в XVII – XVIII ст.: історіографія проблеми	36
Ластовський В.В. Аграрно-господарський стан православної церкви в Україні наприкінці XVII – XVIII ст. в оцінці вітчизняної історіографії XX ст.	39
Товстопят Л.М. Розвиток сільського господарства Закарпаття в кінці XVIII – на початку XIX ст. в оцінці І.Г.Шульги	42
Любич О.А. Історіографія соціально-економічного становища Чернігівщини в першій половині XIX ст.	44
Масненко В.В. Селянство в історичній концепції Михайла Грушевського	47
Євсєєнко С.А. Селянський рух у 1905–1907 рр. в Україні (радянська історіографія проблеми)	50
Губа П.І. Соціально-економічні перетворення в українському селі у період національно-демократичної революції 1917–1920 рр.: на сторінках преси	54
Землюкіна Н.І. Земельна політика П. Скоропадського в радянській та зарубіжній історіографії	57
Боечко В.Ф. Соціально-економічна політика радянської влади в українському селі періоду НЕПу в оцінці вітчизняної історіографії 20-х років XX ст.	59
Дровозж С.І. Українське селянство і національний церковний рух 20-х рр. XX ст.: історіографія	64
Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села в історіографії: проблеми і стан вивчення процесу формування соціальної верстви	68
Гоцуляк В.В. Новітня історіографія Столипінської аграрної реформи в Україні	73
Ігнатенко В.В. Проблема хліборобської еліти в Україні в розрізі синергетичної наукової парадигми	76
Лазуренко В.М. Аграрна історія України: сучасний стан та перспективи розвитку (на прикладі Черкащини)	78

Етнокультурне буття, духовність і світогляд українського селянства

Мельниченко В.М. Календар українського селянина	82
Михайлюк О.В. Праця як ритуал у селянській культурі	83
Ковальков О.Л. Система трудових заборон у традиційних часових уявленнях українців	86
Темченко А.І. Вербально-символічні позначення хвороб та потойбічного світу в лікувальних практиках селянських знахарів	90
Корнев А.Ю. Доба Хмельниччини і селянська “правда” в пісенній епіці	93
Ложматова А.І. Інститут сільських писарів України в другій половині XIX ст.	95
Драч О.О. Сільська школа в Україні: особливості організації навчального процесу (друга половина XIX – початок XX ст.)	98
Попова Н.О. Проблеми стосовно залучення селянства до реалізації українського національного проекту: рецепція інтелегенції у третій чверті XIX ст.	101
Голдіна С.О. Діяльність антистаробрядницької місії на Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.	104
Петренко І.М. Роль приватної ініціативи у розвитку сільських церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України (1884 – 1917 рр.)	107
Присяжнюк Ю.П. Освіченість як атрибут етнокультури українського селянства Наддніпрянської України: тенденції еволюції та перші спроби осмислення феномена на початку XX ст.	110
Дулгерова О.М. Роль товариства “Просвіта” у формуванні національної свідомості українського селянства на початку XX століття	113
Георгізов Г.М., Георгізова І.Л. Народна освіта як основоположний засіб впливу радянської ідеології	115

Москальов Б.Г., Москальова Н.П. Із історії інженерної освіти в Україні наприкінці 20-х – на початку 30-х років	118
Кукса Н.Г. Нові форми культурно-масової роботи в українському селі у 20-ті роки ХХ століття ..	121
Щебетак Н.Б. Діяльність Української Академії сільськогосподарських наук у період її організаційного становлення (1957 р.)	124
Щербакова О.В., Прокопенко Л.Л. Історичний досвід організації сільського шкільництва в Україні в підросійську та радянську добу (60-ті рр. ХІХ ст. – 80-ті рр. ХХ ст.)	127
Мельниченко О.В. Утворення та діяльність сільських музеїв Черкащини в 1950 – 1990-х рр.	131
Коваленко Я.Ю. Стан української освіти на селі у 90-ті рр. ХХ ст.	133

Специфіка аграрних відносин середньовіччя та раннього нового часу

Михайлюк Ю.М. Адміністративно-господарська діяльність черкаських і канівських старост 16-го століття (Закінчення)	136
Івангородський К.В. Формування селянської верстви південних староств Київського воєводства в другій половині ХІХ – першій половині ХХІ ст.: специфіка умов і соціальних відносин	140
Нечипайло В.В. Розвиток козацьких господарств фермерського типу в Лівобережній Україні після скасування гетьманства (60-ті рр. ХХІІІ ст.)	144
Шевченко С.І. Серби-поміщики в Центральній Україні (кінець ХХІІІ – початок ХХ ст.) ..	146

Українське селянство в умовах капіталістичних трансформацій і суспільно-політичних потрясінь ХІХ – початку ХХ ст.

Філоретова Л.М. Господарська діяльність військових поселень Півдня України	150
Венгер Н.В. Аграрна колонізація? До питання про формування особливої економічної зони на території сільськогосподарських менонітських колоній Півдня України (перша половина ХІХ ст.)	153
Бундак О.А. Розвиток волинського містечка в першій половині ХІХ століття	156
Тараненко С.П. Пожежне законодавство та його регіональна специфіка в Південній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття	160
Десятніков І.В. Структура найманих сільськогосподарських робітників України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	164
Коваленко В.О. Шляхи вирішення селянського питання в економічній думці Російської імперії кінця ХІХ – початку ХХ століття	168
Куліков В.О. Селянське питання в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за матеріалами Харківської губернії)	171
Вакулик В.В. Еволюція внутрішніх взаємовідносин науково-практичної ветеринарії Наддніпрянщини в епоху розвитку капіталізму (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	174
Маслов М.П. Розвиток селянського млинарства в Україні у ХІХ – 20-х рр. ХХ ст.: техніко-технологічні аспекти	177
Житков О.А. Національний аспект аграрного питання в програмних документах українських партій на початку ХХ ст.	181
Герасименко О.В. Революційна українська партія в боротьбі за селянство	184
Доморослий В.І., Костюк М.В. Діяльність українських депутатів щодо вирішення аграрного питання в Першій Державній Думі Росії	187
Шевченко В.М. Еволюція приватної земельної власності на Правобережній Україні у 1906-1914 рр. (За результатами поточних досліджень)	191
Резніг О.П. Сільське господарство України в роки Першої світової війни	194
Дудка В.І., Дудка Л.Г. Трансформація великого землеволодіння у Лівобережній Наддніпрянщині напередодні революції 1917 – 1920 рр.	205
Малиновський Б.В. Аграрна політика центральних держав в Україні, літо-осінь 1918 р.: збереження та збір врожаю	208
Корновенко С.В. Аграрна політика Гетьманату: теоретичний аспект	211
Кізнюк В.К. Становлення органів селянського самоврядування на Півдні України в 1917 – 1920 рр.	214
Ковальова Н.А. Питання власності на землю у психології селян періоду революції та громадянської війни в Україні 1917 – 1921 рр.	217

Українська селянська кооперація

Токар Н.М. Кооперативна діяльність В.Доманицького	221
Фареній І.А. До проблеми поширення ідей кооперації в селянському середовищі (початок ХХ ст.) ..	224
Костюк Є.П. Кооперативне видавництво "Книгоспілка" та українське село у 1920-х рр. ..	227
Морозов А.Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу НЕПу	230

Биченко С.М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу НЕПу	235
Волюшкевич Г.А. Споживча кооперація України в умовах кризи хлібозаготівель 1927–1929 рр.	237
Крамар Ю.В. Політика воєводи Г.Юзевського стосовно української кооперації на Волині у міжвоєнний період	240

Аграрний розвиток України в радянський період

Капустян Г.Т. Злам НЕПу	244
Десятніков О.В. Оплата праці найманих сільськогосподарських робітників в індивідуальних селянських господарствах України в період НЕПу	247
Смидюк В.М. Ідеологічні та суспільно-політичні чинники при наданні гуманітарної допомоги селянству України в період НЕПу	250
Марочко В.І. Модернізація українського суспільства перехідного періоду 1920–30-х рр.: історико-теоретичний аспект (Закінчення)	253
Паскаленко В.Є. Заможний селянин в добу НЕПу: комуністична доктрина та економічні реалії	257
Котляр Ю.В. Організації селян на Півдні України в 1921 – 1928 рр.	259
Святець Ю.А. Регіональні особливості організації селянського господарства України навесні 1926 р.	265
Малєєва Т.І. Кустарні заняття українського селянства у 1927–29 рр. (Реконструкція за матеріалами архівних справ)	270
Міняйло С.А. Податкова реформа 1930 – 1932 рр. в українському селі	273
Солодка-Фазелі Л.М. Голод 1933 року як метод впливу радянської влади на традиційну ментальність українських селян	275
Дорошко М.С. “...Граф Бобринський наших днів” (Про роль П.Постишева у погромі українських націонал-комуністів у 1933–1936 рр.)	277
Бабенко Л.Л. Селянський фактор в антирелігійній політиці більшовицької держави у міжвоєнний період: реалії протистояння	280
Хаджирадева В.П. Аграрні перетворення в Бессарабії в 1940 – 1941 рр.	284
Пережест О.Г. Стан та відродження тваринницької галузі сільського господарства Хмельниччини після визволення від нацистських окупантів (квітень – грудень 1944 року)	286
Романюк І.М. Соціально-економічне та культурне становище сільських населених пунктів Українського Подунав'я в 1940-х – на початку 1950-х рр.	290
Бокій Н.М. З історії колективізації на Рівненщині: 40–50-ті рр. ХХ ст.	292
Терещенко Т.В. Соціальний протест українського селянства у період післявоєнної відбудови народного господарства (на матеріалах Центральної України)	296
Рибак І.В. Реконструкція сільського житла (друга половина 50–70-х рр. ХХ ст.): зміни, труднощі, проблеми	299
Лубко І.М. Кукурудзяна програма М.С.Хрущова та її вплив на стан сільського господарства УРСР	302
Кузнецов О.А. Демографічна ситуація в українському селі у 70-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст.	307
Мазур О.О. Спроба інтенсифікації сільського господарства України на початку 80-х рр. ХХ ст.	311

Сучасні проблеми українського села

Мельничук Т.А. Динаміка чисельності та територіального розміщення сільського населення України (1989 – 2001 рр.)	314
Лисенко А.І. Місце сільської жінки в соціально-економічному житті України (1991–2001 рр.)	315
Бушин М.І., Мальцева С.В. Особливості перебудови діяльності клубних установ у сільській місцевості (1990–2000 рр.)	317
Здоровцов О.І., Шатокин А.Н. Сільськогосподарське виробництво як соціоекосистема: сучасний стан та перспективи	319

Критика та бібліографія

Анатолій Морозов. М.С. Дорошко. Компартиїно-державна номенклатура УСРР у 20–30-ті роки ХХ століття. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 154 с.	323
Василь Мельниченко. В.С. Корновенко, В.М. Лазуренко. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. – Черкаси: Ваш дім, 2004. – 184 с.	323
Глуханьк В. Відзив на “Історико-краєзнавчий український календар «Спадщина” / Автор-упорядник В.М. Мельниченко. – Черкаси, 2003. – 386 с.	324
Наші автори.	325